

Äidinkielen opetus

»Kieli on, sopii sanoa»

Lukion kirjoittajankasvatus raivaa pon-
tevasti uusia teitä niin kuin muukin äi-
dinkielen opetus. Tutkijat, kouluttajat ja
kokeilijat piirtävät karttoja ja viitoittavat
suuntia. Osviittoja on haettu ulkomailta.
Menneeseen mieltynyt lukija saattaisi löy-
tää uudistusten perusteista tuttuja ainek-
sia. Tarjolla olevien menetelmien ituja
voitaisiin osoitella esimerkiksi Äidinkie-
len opettajain liiton ensimmäisessä vuosi-
kirjassa julkaistuista Aarne Anttilan,
Sampo Haahtelan ja Aimo Turusen kir-
joituksista. Siinä, mitä puhkeaa pinnalle,
on todella uuttakin.

»Ne jyrää meitin»

Tampereen kesäyliopisto järjesti kesä-
kuussa julkista kielenkäyttöä käsittelevän
seminaarin. Sen nimi »Eläköön suomen
kieli!» sisältää sekä suosionhuudon että
varoituksen kuoleman uhasta. Vaaraa
ennusteli puheenvuorossaan varsinkin
apulaisjohtaja Risto Volanen Yleisradios-
ta: »Uusi viestintä on suomen kielen haas-
te kahdella tavoin. Ensiksi kaikki perin-
teiset luonnolliset kielet ovat haastettujen
joukossa. Toiseksi voimavaroiltaan vä-
häiset kielet kuten suomi ovat helposti
ensiksi jyrättävien joukossa. Kummankin
paineen takana ovat perimmältään samat
muutosvoimat: viestinnän samanaikainen
tietoteknistyminen ja kaupallistuminen
sekä näistä johtuva maapalloistuminen.»

Uusi viestintä vyöryy ylivoimaisten
panssarivaunujen tavoin vähäväkisiä
puolustajia kohti. Seminaari vaati viesti-
miä, poliittista hallintoa, kirkkoa ja mai-
nontaa tietoiseen vastuuseen. Itsestään
selvästi koulu on muiden ohella rintamas-
sa.

»Hattu päästä, hyvät herrat!»

Albert Camus nimittää »Ruttonsa» san-
kariksi vähäpätöisen virkamiehen Joseph
Grandin. Tämän päämääränä oli kirjoit-
taa täydellistä kieltä. Kulkutautia vastaan
käytävän taistelun ajanakin hän ponnis-
teli muokatakseen lauseensa niin kirk-
kaaksi, että kustantaja mykistyisi käsikir-
joituksen edessä.

Grand on äärimmäisyys, mutta hänen
asenteensa löytyy nykylukioistakin. Pal-
jon enemmän oppilaissa on kuitenkin nii-
tä, jotka Pohjantähden Leppäsen Valtun
tapaan sättivät: »– – ja helvetiäkö minua
opetatte kun sen saatanan hyvin tietee et-
tei minusta kirjoitusmiestä tule – – .»

Osa lukiolaisista oppisi opittavansa il-
man opettajaakin, toinen osa ei tule opet-
tamallakaan miksikään. Kysyä sopii, mi-
tä opettajan tulisi tehdä. Oppilaiden jou-
kossa on vuodelta suurempi osa kir-
joittamisesta ja varsinkin lukemisesta
piittaamattomia. Tällä seikalla ja viestin-
nästä paljastuvalla kulttuurin luonteen
muutoksella on yhteys toisiinsa. Anja
Aalto murehtii Virittäjän tämän vuoden
1. vihkossa: »Kaikkialla ympärillämme

puhutaan ja kirjoitetaan sinnepäin-kieltä.»

»Mutta toisin tehty vielä järkevämmin tehty»

Puristus panee opetuksen liikkeelle. Uudistus ajaa aallon tavoin toisen käyntiin. Peruskoulun toteutuminen ravisti lukion ja koko keskiasteen irti vanhoiltansa. Kurssimuodon lisäksi lukioon tuli kaikkien aineiden uusia sisältöjä ja menetelmiä. Tieteet kehittyvät kiihtyen. Äidinkiellelläkin oli tarvetta näyttää olevansa yhteiskunnalle välttämätön, taukoamatta edistytvä aine.

Kirjoittamisen opetuksen uusista piirteistä pistävät silmään kirjoitelmien eri lajit eli tekstityypit. Opettajat eivät ole osanneet aluksi itsekään erottaa niitä kaikkia toisistaan. Esimerkiksi artikkelin ja esseen välillä rajankäynti on pulmallista, kun molempia on niin monenlaisia. Oppikirjat ovat luoneet käytäntöä, mutta ne eivät ole keskenään ihan samaa mieltä. Oppilaiden olisi tietysti hallittava ainakin objektiivisen eli asiapainotteisen ja subjektiivisen eli elämysvaltaisen kirjoittamisen ero.

Opetuksen kulku voidaan kuvata kahdeksi vaihtoehdoksi. Edellistä tietä käytäessä oppilas harjaantuu jo varhain noudattamaan erilaisiin tekstityyppeihin johtavia menetelmiä ja sääntöjä. Hän kehittyy yhä täsmällisemmin ja tehokkaammin soveltamaan kutakin tyyppiä sen omiin tarkoituksiin. Jälkimmäisellä tiellä oppilas kirjoittaa kauan pelkästään tai enimmäkseen itselleen parhaiten luontuvaa tekstiä, ominta lajiaan. Se on käytännössä hänen ainoa ilmaisutapansa. Vasta kun hän on täten kypsytynyt ihmisenä, hänen kirjoittajantaitonsa joutuu uusien vaatimusten eteen. Niiden noudattaminen on hänelle nyt ehkä helppoa, ainakin helpompaa kuin kaikkinaisen epävarmuuden aikana. Kumpi näistä teistä on parempi? Eikö kummallekin ole omia kulkiotaan sekä opettajien että oppilaiden joukossa?

»Oi, solakka ruokokynä, oi, sileä kaislapaperi»

Lukion äidinkielen opetuksen muutokset ovat johtaneet ylioppilastutkinnon uudistamisen vaatimuksiin. Tapahtumia voidaan seurata myös Virittäjässä ilmestyneistä kirjoituksista. Kun oppimäärät olivat uudet, ei entisen päättökokeen katsottu enää riittävän.

Asia on edistynyt tänä vuonna kahdesakin mielessä. Ylioppilastutkintolautakunta on pyytänyt uudistusehdotuksista lausunnot marraskuuhun mennessä. Arvattavasti Virittäjälläkin on tilaisuus tarkastella ehdotusta perusteellisemmin kuin tässä puheenvuorossa. Toiseksi edistymisenä voitaneen pitää sitä, että nyt tehty uudistusehdotus on saanut osakseen myönteimiä niiltä opettajilta, jotka ovat siitä kuulleet. Aikaisemmat uudistuskaavailut nostattivat pienen myrskyn.

Toisenlainen asenne saattaa johtua totumisestakin. Olennaista on kyllä myös, että ehdotus on perääntynyt siitä, mitä oli aiottu tehdä. Kahdesta äidinkielen kokeesta parempi määrä vastaisuudessaakin kokelaan arvosanan eivätkä molemmat. Toinen näistä on vanhan kaltainen aine, toinen erilaisiin teksteihin perustuva kirjoitelma tai kaksikin. Opettajien näkökulmasta arvioiden on nyt ehdotettu paremminkin vanhan kokeen kehittämistä kuin aivan uuden asettamista.

Valmistumassa on myös kansainvälinen tutkimus kirjoittamisesta ja sen arvioinnista. Taustana on kasvatustyön eri alojen saavutuksia tutkiva järjestö IEA. Vielä tämän vuoden aikana tämäkin työ antanee aineksia kirjoittajankasvatuksesta käytävää keskustelua ja sen pohjalta tehtäviä päätöksiä varten.

»– ja kantaattikone tekee kantaatteja»

Myös tietotekniikan sanotaan ottavan väkevän otteen kirjoittamisen opetuksesta. Kuinka paljon äidinkielen opetus voi käyttää automaattista tietojenkäsittelyä hyväkseen kielen rakenteen ja normien

Äidinkielen opetus

esittelyssä, jää tässä arvailematta. Kirjoittamista ATK tukee helpottamalla tekstien muokkaamista ja viimeistelyä. ATK-toimintojen opettelu tuskin on äidinkielen tunneilla mahdollista. Ne oppilaat, jotka jo hallitsevat nämä toiminnot, hyötyvät taidostaan kirjoitelmiaan laatiesaan. Nyt tällainen työskentely tarvitsee muita tiloja ja enemmän aikaa, kuin äidinkielen omilla tunneilla on tarjottavana. Tulevaisuudessa saattaa olla toisin.

Tietotekninen tekstinkäsittely panee kirjoittajan toisenlaiseen suhteeseen omaan työhönsä kuin kirjoituskone, saati kynä. Yhtäältä se houkuttelee muokkaamaan ja tehostamaan tekstiä, kun muuttaminen käy helposti. Toisaalta se antaa tuloksen selkeämmin nähtäväksi ja arvosteltavaksi jo tekovaiheessa. Jos tämä kannustaa kirjoittajaa tarkentamaan sanontaansa kaikilta osilta, opetus saa ATK:sta oivan apulaisen. Onko äidinkielen opettajalla kiire leikkiin mukaan, jää vastaamatta.

»– – toistanne ymmärtäkää»

Kirjoittamisen opetus kiinnittää suuria toiveita prosessiksi nimitettyyn harjoitukseen. Tarkoitus on, että ei pelkkä opiskelu vaan myös omaksuttu työtapa on tällainen prosessi eli vaiheittainen tapahtuma. Edetään suunnitellussa järjestyksessä: aineiston kerääminen, kypsyttely, jäsentely, kirjoittaminen ja viimeistely. Tarvittaessa näillä vaiheilla on väliportaita. Kirjoittaja suunnittelee kunkin vaiheen työnsä ja arvioi sen tuloksen. Hän saa niitä varten apua myös oppikirjaltaan, tovereiltaan ja opettajaltaan. Kirjoittamisesta tulee määrätietoista, ja kirjoittelija oppii kaivamaan muististaan kätköönkin painuneita tietoja ja asiayhteyksiä tekstinsä aineistoksi.

Kaikki keinot, jotka edistävät kirjoittajan ja lukijan keskinäistä ymmärtämystä, ovat arvokkaita. Mitä lujemmin kirjoittaja luottaa siihen, että hänellä on kiinnostavaa annettavaa, sitä helpompaa hänen on pukea se sanoiksi. Tästä avautuu nä-

köala myös kääntöpuolelle: minun kannattaa olla avoimena toisen kirjoittajan viestille. Lukeminen ja kirjoittaminen kuuluvat yhteen.

Kirjoittaminen on sanomisen arvoisen sanottavan kirkastamista ilmaiseksi. Mitä kovemman uhan alaiseksi onnistumisen joutuu, sitä lujempia puolustajien on oltava. Turvaudumme kirjoittajien itsetuottamukseen ja vahvistamme sitä tiivistämällä vuorovaikutusta. Olkoot oppilaat alttiita tai ynsiä, teräviä tai yksitotisia, jokaista heitä tarvitaan koulussa ja elämässä. Mitä rikkaammaksi, syvemmäksi ja laajemmaksi kasvaa yhteys ihmisestä ihmiseen, sitä parempi yksilölle, kansalle ja ihmiskunnalle.

REIJO PELTOLA